

Mojca Šorn*

O socialnem skrbstvu ljubljanske mestne občine v letih 1935–1945¹

Medvojna Ljubljana, središče Dravske banovine, se je srečevala z relativno številnimi in velikimi socialnimi problemi, ki so v času druge svetovne vojne dosegli tako rekoč brezmejno razsežnost. Zaradi gospodarske krize so bila za mesto še posebej težavna trideseta leta, zanemariti pa ne gre niti negativnih posledic priključitve nekaterih (delov) sosednjih občin k prestolnici septembra 1935. S priključitvijo se je mesto sicer ozemeljsko in številčno okrepilo,² hkrati pa je bila nova mestna uprava, ki je socialno skrbstvo tisto leto prevzela v svoje roke, dolžna poskrbeti za še več socialno ogroženih ljudi: »Znano je, da se zelo močno širi z naraščanjem prebivalstva beda in da so zaradi tega socialne potrebe mesta vedno večje.«³ Poleg orisa stanja in razvoja socialnega skrbstva med županovanjem dr. Dinka Puca (november 1927–februar 1935) ter dr. Vladimira Ravniharja (februar 1935–december 1935) prispevek poda podrobnejši pregled sistema mestne socialne politike med županovanjem dr. Jure Adlešiča (december 1935–junij 1942), z rekonstrukcijo socialnih mrež, njihovih prizadevanj in rezultatov pa posebno pozornost posveti Ljubljani v izrednih vojnih razmerah od okupacije do osvoboditve.

Že med županovanjem dr. Dinka Puca, ki je bil na to mesto izvoljen 29. novembra 1927 oziroma je kot župan prisegel 18. januarja 1928,⁴ je socialno skrbstvo mestnega

* dr. Mojca Šorn, znanstvena sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1, mojca.sorn@inz.si

1 Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0280 Podobe gospodarske in socialne modernizacije na Slovenskem v 19. in 20. stoletju, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

2 Ljubljana je po popisu iz leta 1931 štela približno 60.000 prebivalcev, po priključitvi sosednjih občin pa okrog 80.000 prebivalcev. Več o osnovanju t. i. velike Ljubljane v: Šorn, *Življenje Ljubljancanov*, str. 17–18.

3 Brezposelni, berači in otroci. *Slovenec*, 30. november 1938, str. 5.

4 Anžič, Hančič in Šenk, *Ljubljanski župani*, str. 132.

sveta poskušalo zagotavljati dostojno oskrbo bolnim, starejšim, finančno šibkejšim osebam, pomoči potrebnim otrokom in mladostnikom. Posebno skrb je usmerilo na za delo sposobne, a brezposelne osebe, ki jim je iz najhujše finančne stiske pomagalo predvsem z vključevanjem v projekte gradbeno-regulacijskih javnih del.⁵ Zaposlovanje teh oseb je opravljal mestni socialnopolitični oddelek v sporazumu z mestnim tehničnim oddelkom. Zaposlitev pri javnih delih, ki je dnevno trajala osem ur, je seveda bila zgolj začasna. Delavce so nadzorniki v sodelovanju z delovodji ocenjevali glede na vestnost, pridnost in fizično aktivnost z oceno dober (+) ali slab (-). Ocene in vsa druga poročila so v vednost in tudi nadaljnje ravnanje posredovali socialnopolitičnemu oddelku.

Poleg osnovne skrbi za preživetje je mestni svet v delokrog svojega socialnega dela vključil tudi človekovo zdravje kot enega temeljnih pogojev gospodarskega in socialnega napredka. Tako se je med Pucevim županovanjem načrtno lotil reševanja perečega stanovanjskega vprašanja. Prvi rezultati so bili doseženi leta 1932, ko je bil sezidan Delavski dom (ob Bleiweisovi cesti), ki je nudil prenočišče 170 osebam.⁶ Mestna občina je začeto delo nadaljevala z gradnjo manjših, predvsem delavskih stanovanj in tudi večjih stanovanjskih blokov (Rdeča hiša na Poljanah), pri čemer je bilo poskrbljeno za ugodne kredite, namenjene stavbnim zadrugam.⁷

Ko je kraljevo namestništvo 8. februarja 1935 imenovalo dr. Puca za bana Dravske banovine, je mesto predsednika ljubljanske mestne občine prevzel dr. Vladimir Ravnihar. Na magistratu je 28. februarja 1935 v svojem govoru po slavnostni zaprisegi za ljubljanskega župana med drugim povedal:

»Ta velika odgovornost pada tem težje na tehtnico danes, ko živimo v izredno težkih gospodarskih in socialnih časih. V časih, ko ne smemo gledati samo na to, da imamo lepe, ravne ceste z ličnimi hišnimi fasadami, temveč bolj na to, kako se živi za temi fasadami in za razdrapanimi stenami lesenih barak. V današnjih časih mora postati to težišče vseh naših skrbi in prizadevanj. Zahteve in potrebe so tu in so neizbežne, posameznik pa jim ni kos. Pomagati mora v svoji socialno občuteni solidarnosti občestvo, to načelo velja v enaki meri tudi za višje edinice, za banovino, državo.«⁸

5 AJ, 38, AŠ 4, št. 16, Pov. Br. 104. Med pomembnejše tovrstne projekte je spadala regulacija Ljubljane, s katero so začeli leta 1931. Dve leti kasneje je bila reka regulirana do Frančiškanskega mostu, sledili so načrt za ureditev struge ob Frančiškanskem mostu do izliva Malega grabna, izdelava zapornice na Vrazovem trgu in ureditev spodnjega dela struge Moste-Fužine. SI ZAL LJU/0488, AŠ 124, Javne občinske seje 1934, Zapisnik druge redne javne seje občinske uprave Ljubljanske, 14. 3. 1934.

6 Poleg prenočišč je Delavski dom dnevno nudil hrano 400 osebam.

7 Anžič, Hančič in Šenk, *Ljubljanski župani*, str. 133.

8 *Dr. Vladimir Ravnihar*, str. 2–3.

Ravniharjevo imenovanje za župana (na županski stolček ni bil izvoljen)⁹ pa ni bilo vredno posebnega zavidanja, saj so bile v tem obdobju v Ljubljani, ki je veljala za eno najbolj zadolženih mest v državi,¹⁰ še vedno zelo prisotne posledice gospodarske krize. Meseca marca 1935, ko je potekala razprava o proračunu mestne občine, možnosti za izboljšanje razmer skoraj ni bilo. Načelnik finančnega odbora Ivan Tavčar je celo domneval, da bo mesto zaradi krčenja proračuna utrpelo veliko škodo, pri čemer ga je skrbelo predvsem »propadanje socialnega skrbstva.«¹¹

Tovrstna bremena so zaradi sprememb na političnem parketu kmalu po uradni priložitvi nekaterih predmestij k prestolnici padla na ramena novega župana. Juro Adlešič (tudi on je bil na mesto župana imenovan) je Vladimirja Ravniharja zamenjal konec leta 1935 (Ravnihar je do junija 1942 ostal na mestu ljubljanskega podžupana).¹²

Kot njegova predhodnika se je tudi Adlešič zavedal, da ga čaka težko delo. Njegov govor, ki je 23. decembra 1935 sledil prisegi na magistratu, ni bil optimističen, menil je namreč, da je upravo prestolnice prevzel »v času, ki ni baš rožnat.«¹³

I.

Kljub ne najboljši predispoziciji je bila Adlešičeva doba zaradi bolj naklonjenih političnih in finančno-gospodarskih razmer ena plodnejših. V prvem letu njegovega županovanja so v mestni upravi v glavnem sicer še »ugotavljali bolezní, lečili in zdravili«,¹⁴ že drugi proračun, ki je bil namenjen »rekonvalescenci«, pa je v večji meri prisluhnil socialnim težavam in bil naravnán v zagotavljanje socialne oskrbe. Kriza je počasi pojenjala, začenjala se je sanacija:

»Obseg socialnega skrbstva mestne občine se je v nekaj letih skoraj podvojil, kar dokazuje že na zunaj višina proračuna socialnega urada. Ta proračun je znašal leta 1928, tedaj pred desetimi leti, še 4 milijone 220.000 dinarjev, letos [leta 1938, op. av.] pa že 7,135.000 dinarjev.«¹⁵

S socialno politiko se je poleg mestnega socialnopolitičnega urada, ki je bil ustanovljen leta 1928, Adlešičeva mestna uprava pa mu je dodelila samostojnega načelnika, ukvarjal

9 O Ravniharjevem županovanju Gašparič in Šorn, »Mene so potolažili«.

10 Adlešič, *Tri leta dela za Ljubljano*, str. 248.

11 SI ZAL LJU/0488, AŠ 125, Javne občinske seje 1935, Zapisnik tretje redne javne seje mestnega sveta ljubljanskega, 21. 3. 1935, str. 67–71.

12 Šorn in Gašparič, *Dr. Juro Adlešič, župan »velike Ljubljane«*.

13 SI ZAL LJU/0488, AŠ 125, Javne občinske seje 1935, Zapisnik osme redne javne seje mestnega sveta ljubljanskega, 23. 12. 1935.

14 Adlešič, *Tri leta dela za Ljubljano*.

15 Brezposelni, berači in otroci. *Slovenec*, 30. september 1938, str. 5.

tudi Vrhovni socialni svet za mesto Ljubljana. Svet, ki je združeval vse karitativne in humanitarne organizacije, je bil zadolžen predvsem za mladinsko, delavsko in starostno skrbstvo. Njegovi osnovni nalogi sta bili detektiranje socialnih problemov in postavitve sistema, ki bi omogočil njihovo sistematično in uspešno reševanje. Socialnopolitični urad pa ni sodeloval le s t. i. poizvedovalci iz vrst Vrhovnega socialnega sveta za mesto Ljubljana, za pomoč pri delu mu je bil dodeljen tudi oddelek socialnih zaščitnih sester. Vsi omenjeni akterji so s skupnimi močmi in angažiranjem na terenu sestavili in uredili centralno kartoteko oseb, ki so bile upravičene do socialne pomoči. Urejen pregled nad socialnimi razmerami v mestu lahko vrednotimo kot pomemben korak pri razvoju mestne socialne politike.¹⁶

Oblike socialne pomoči so ostale podobne tistim, ki so bile merodajne že v času Adlešičevih predhodnikov, prav tako so ostale nespremenjene kategorije tistih, ki so pomoč prejeli. Tudi finančna sredstva, potrebna za izvajanje socialne politike, so ostala delno vezana na redni proračun, ker pa dodeljena sredstva niso zadostovala za rešitev vseh socialnih problemov (zgolj za ilustracijo: za socialno skrbstvo je Ljubljana iz proračuna leta 1937/38 namenila 6,18 odstotka, Beograd 2 odstotka in Zagreb 4,43 odstotka),¹⁷ je ljubljanska občina zbirala tudi prostovoljne prispevke in darove. Vodilno vlogo na tem področju sta imeli Pomožna akcija, organizirana na začetku tridesetih let 20. stoletja, in v letih tik pred drugo svetovno vojno Zimska pomoč, ki je združevala humanitarne organizacije in društva, državne ustanove, Rdeči križ, Cerkev idr.¹⁸ Kljub trudu akciji nista vedno poželi dovolj pozornosti oziroma odziva:

»Pripomniti pa moram, da Ljubljana doslej žal ne ume dovolj važnosti tega vprašanja in ne sodeluje dovolj pri rešitvi zaposlitve brezposelnih, vsaj v toliki meri ne, kot to vršijo druga mesta. Zimska pomoč je razmeroma slabo uspela,«¹⁹

zato so konec tridesetih let pod okriljem Zimske pomoči v mesecih oktobru in novembru brezposelnim med drugim dovolili pobirati mostnino ter prostovoljne socialne davščine na sobe in uslužbence. Zbrani denar se je stekal v fond za zaposlitev v okviru projektov javnih del, namenjen za zaposlovanje izključno brezposelnih²⁰ (leta 1938 jih

16 *Pet let dela za Ljubljano*, str. 135.

17 SI ZAL LJU/0488, AŠ 125, Javne občinske seje 1937, Zapisnik 2. redne javne – proračunske – seje mestnega sveta ljubljanskega, 13. 3. 1937, str. 28.

18 Kikelj et al., *Slovenska narodna pomoč*, str. 62. Prim. Kresal, *Zgodovina socialne in gospodarske politike*, str. 56.

19 SI ZAL LJU/0488, AŠ 126, Javne občinske seje 1938, Zapisnik 3. redne javne seje mestnega sveta ljubljanskega, 9. 3. 1938, str. 621.

20 SI ZAL LJU/0488, AŠ 125, Javne občinske seje 1936, Zapisnik 11. redne javne seje mestnega sveta ljubljanskega, 24. 11. 1936, str. 269.

je bilo v prestolnici prijavljenih 1.200).²¹ Javna dela so vključevala gradnjo (mdr. Večne poti) in regulacijo cest (Zaloške in Linhartove ceste, Jesenkove in Korunove ulice), urejanje poti ter okolice (Tivolija, Rožnika, Šišenskega hriba, Golovca, Špice, sprehajališča na Grajskem griču), regulacijo Ljubljane, izsuševanje zamočvirjene zemlje, gradnjo javnih poslopij (med drugim dokončanje današnje Narodne in univerzitetne knjižnice ter posameznih zgradb, ki so spadale v sklop ljubljanske bolnišnice) in tudi kidanje snega ter kasneje poljska opravila na t. i. vojnih vrtovih.²²

Javna dela so po prepričanju mestnih veljakov po eni strani lajšala socialno stisko in hkrati poskrbela za odpravljanje čedalje bolj perečega beračenja:

»Berači so se namreč v Ljubljani tako zelo pomnožili, da so beračenje preganjale že prejšnje mestne uprave z raznimi kuponi in drugimi maloučinkovitimi leki. Beraška nadloga je postala vse hujša in predrznejša, saj je bila med berači večina delomrznih, za delo sposobnih ljudi«,²³

po drugi strani pa so krepili samozavest delavcev. Ljubljana je morala ne nazadnje »brezposelnim priznati, da so se ji s svojim delom po najboljših močeh oddolžili in jim nikdo ne bo očitil miloščine.«²⁴

Med županovanjem dr. Adlešiča ljubljanska mestna občina ni skrbela le za redne mesečne doklade (leta 1935 je npr. podpirala 877 oseb, leta 1940 958), med pomembnejšimi nalogami socialnopolitičnega urada je ostalo tudi izboljšanje stanovanjskih razmer. Podana je bila ocena, da v prestolnici primanjkuje najmanj 250 »delavskih« stanovanj, predvsem za tiste, ki so živeli v nezdravem okolju – barakah in drugih neprimernih bivališčih. Prva delavska stanovanjska kolonija je tako zrasla za Bežigradom, sledilo ji je naselje dvojčkov v Mestnem logu. Mestni socialni urad je pomagal tudi posameznikom in družinam, ki so na robu bede živeli na ljubljanskem Gradu (83 gospodinjev, 364 oseb), ob Cesti dveh cesarjev oziroma v Sibiriji (91 gospodinjev, 383 oseb), ob dolenski železnici oziroma v Galjevici²⁵ (160 gospodinjev, 635 oseb), za bežigradsko šolo v t. i. Gramozni jami (50 gospodinjev, 176 oseb), ob cesti na Brdo (14 gospodinjev, 82 oseb), ob Černetovi ulici v Malem domu in Skupnem domu (12 barak, 59 družin in 208 oseb), ob Ižanski cesti na Livadi (dve baraki, 29 družin in 135

21 »Za neposredno podpiranje brezposelnih, ki niso imeli pravice do rednih podpor, je bilo nakazanih v letu 1938 Javni borzi dela v Ljubljani več podpor v znesku 50.000,00 din. K omejitvi brezposelnosti je pripomogla tudi dotacija iz državnega fonda za javna dela v znesku 2.250.000,00 din. Raznim dobrodelnim društvom, ki so se ukvarjala s podporo siromašnih, je bilo v letu 1938 izdanih 622.000,00 din. /.../ Skupno je bilo tako nakazano iz proračuna bednostnega sklada in iz rednega proračuna za pomoč revežem in brezposelnim okoli 1.113.043,00 din.« Dobaja, *Socialna in zdravstvena zaščita*, str. 160.

22 Mdr. gl. Gospodarstvo. Javna dela v Ljubljanski pokrajini. *Slovenec*, 30. januar 1942, str. 2.

23 *Pet let dela za Ljubljano*, str. 146.

24 Prav tam, str. 144–145.

25 Več o tem Ravnik, *Galjevica*, str. 31; Galjevica, otok povojne dobe. *Slovenec*, 18. november 1944, str. 3.

oseb) in v bližini klavnice na Poljanah (4 barake, 19 družin in 63 oseb).²⁶ Bivanjske razmere v teh naseljih so bile slabe, saj so bila skoraj vsa bivališča brez priključkov za vodovod, kanalizacijo in elektriko.²⁷

Ker je bil Delavski dom v glavnem namenjen bivanju in prehranjevanju zaposlenih, je za tiste, ki so bili brez prebivališča in večinoma tudi brez zaposlitve, 9. decembra 1938 ljubljanska mestna občina odprla vrata nove mestne kuhinje, »prenočevalnice« in »dnevne ogrevalnice« v hiši na Poljanskem nasipu – bivši tovarni sladkorja, kjer je hrano in prenočišče brezplačno prejelo 130 oseb dnevno.²⁸ Kasneje se je v več primerih pokazalo, da je bila Cukrarna pribežališče tudi za mnoge delomrzneže. Le malo je bilo tistih, ki so si poiskali zaposlitev in si s prisluženim denarjem olajšali življenje.

Pomembno socialno vlogo je imelo tudi Mestno zavetišče za onemogle v Japljevi ulici, ki je razpolagalo z 265 posteljami. Ker so bile te stalno zasedene,²⁹ je bil socialni urad prisiljen pošiljati oskrbovance v druge zavode v Ljubljani in tudi izven nje in za njih seveda finančno poskrbeti. Zaradi vse večjega pomanjkanja kapacitet so mestne oblasti začele razmišljati o izgradnji novega zavetišča. Mestna občina je tako kupila zemljišče in izdelala načrte za izgradnjo Doma onemoglih na Bokalcih, ki bi omogočal oskrbo 500 oskrbovancem, a je končno realizacijo projekta prehitela okupacija.³⁰

Posebno skrb je mestna občina namenjala (preventivnemu) mladinskemu skrbstvu in revnim materam ter dojenčkom. Tovrstni dejavnosti je dodeljevala več kot 40 odstotkov proračuna mestnega socialnega urada,³¹ k čemur pa seveda niso bile prištete razne donacije. Podrobnejši pregled delovanja mestnih oblasti na tem polju razkrije visok odstotek odhodkov. Leta 1935 je mesto sicer z nizkimi, a vendar rednimi podporami (predvsem v živilih, obleki in obutvi ter šolskih potrebščinah) podpiralo 401 otroka, leta 1939 pa 569. Zelo je okrepilo dejavnost dnevnih otroških zavetišč, ki so bila v glavnem namenjena otrokom od 2 do 14 let, katerih starši so bili zaposleni cel dan oziroma so imeli službo v popoldanskem času. V zavetišča so bili sprejeti tudi otroci bolnih staršev oziroma tistih, ki za otroke niso bili zmožni skrbeti:

»Zavetišče naj ima značaj prijetnega družinskega doma, kjer pride otroška duša do razmaha. Z istim zaupanjem kot k materi naj prihaja otrok v zavetišče.«³²

26 Vogelnik, *Stanovanjske razmere v delavskih kolonijah*, str. 43–48.

27 Vogelnik, *Donesek k stanovanjskemu vprašanju Ljubljane*, str. 23–33.

28 SI ZAL LJU/0503, t. e. 141–180, a. e. 164.

29 *Pet let dela za Ljubljano*, str. 147.

30 Objekt, ki je bil v grobem zgrajen neposredno pred začetkom druge vojne, je bil v vojni precej poškodovan, potem pa je dolgo sameval, saj se pristojni niso sporazumeli o njegovi namembnosti. Z varstvom starejših so v zgradbi začeli 1. 10. 1953. – *Enota Bokalce*; DSO, <http://www.dso-vic.si/enota-bokalce> (6. junij 2017).

31 *Pet let dela za Ljubljano*, str. 141.

32 Mladinsko skrbstvo in zdravstvo mesta Ljubljane. *Kronika slovenskih mest*, 1938, št. 4, str. 238. O zavetišču za Bežigradom podrobneje Dobaja, *Rojstva v Ljubljani*, str. 146 sl.

Vodstva zavetišč so o vsakem otroku vodila osebno popisnico o njegovem vedenju in sposobnostih. Po učenju in pisanju domačih nalog so otroci risali, brali ter se ukvarjali z ročnimi deli. Otroci so morali pomagati pri hišnih opravilih, deklice v kuhinji in pri postrežbi hrane, dečki pa pri kurjenju in nakupovanju živil.³³ V zavetiščih so bile telesne kazni prepovedane. Vzgojiteljice naj bi z otroki ravnale ljubeznivo in jih klicale po krstnih imenih.

V zavetiščih pri sv. Florijanu, v Cukrarni, Spodnji in Zgornji Šiški, Mostah, Trnovem, v šoli za Bežigradom in delavski stanovanjski koloniji za Bežigradom je bilo leta 1935 152 otrok, leta 1939 se je številka potrojila. Od teh jih je občina leta 1935 v celoti vzdrževala 72, leta 1939 pa 145. Maja 1939 je občina v Cukrarni odprla še prehodni otroški dom, s kapacitetami do 30 otrok, namenjen mladim beračicam in beračkom, kjer so imeli otroci na voljo popolno oskrbo, vključno s poukom. Mestna občina je redno organizirala otroško kolonijo v okolici Metlike in t. i. rejninsko kolonijo v Lukovici.

Veliko skrbi je bilo namenjene tudi mladinskim domovom, še posebej pa šolskim menzam, ki jih je občina ustanavljala po ljubljanskih šolah. V šolskem letu 1937/38 so kuhinje s svojo dejavnostjo pričele na 14 mestnih šolah, leta 1939 je občina vzdrževala že 19 kuhinj. Prehrane v menzah so bili deležni tudi obrtniški vajenci in študentje.³⁴

V delokrog socialnega skrbstva pa so spadale še dejavnosti, povezane z bolnišnicami, mestni fizikat in tudi prehranjevalni, aprovizacijski, zaščitni urad idr.

Kot (samostojni) socialni zavod je delovala tudi mestna zastavljavnica, ustanovljena na začetku 20. stoletja, čeprav je vprašanje njene vloge v mestnem svetu sprožilo kar precej žgočih debat. Občinski odbornik Ivan Dachs je na seji marca 1939 dejal:

»Gospoda! Ta socialni zavod bi veliko koristnega napravil, če ga čim preje odpravimo. Ta zavod je v škodo revnim ljudem. /.../ Pribiti hočem to, da mestna zastavljavnica ni noben socialni zavod, ampak le v škodo revnim ljudem.«

Občinski odbornik dr. Milan Šubic se z njim ni strinjal:

»Zastavljavnica je in naj bo socialni zavod, ki naj hitro pomaga iz zadrege najrevnejšim in tudi srednjemu sloju, da pride hitro do kratkoročnega posojila. To posojilo pa mora biti poceni.«³⁵

Da je bila zastavljavnica, ki je svojo dejavnost nadaljevala, v uteho marsikateremu Ljubljancu, odraža tudi naslednji spomin:

33 SI ZAL LJU/0503, t. e. 102–140, ovoj 135, Ureditev poslovanja v mestnih otroških zavetiščih.

34 *Pet let dela za Ljubljano*, 138–141.

35 SI ZAL LJU/0488, AŠ 124, Knjiga Javne občinske seje 1934, Zapisnik o nadaljevanju druge redne javne seje občinske uprave ljubljanske, 15. 3. 1934.

»Vsi tisti potlačeni, zbegani ljudje, ki so tamkaj postajali, so mi vlivali tesnobo. Za svetlo pobarvano žičnato ograjo so sedeli uradniki in za nekim okencem je stal cenilec, ki me je spominjal na sivega mačka, ki mu gre rahlo na smeh. Kadar je kdo njegovi oceni spoštljivo ugovarjal, je tiho odgovoril: 'Toliko – če hočete ...' /.../ Ljudje so prinašali tjakaj vse, kar je bilo količkaj vrednega in tudi kar je bilo moč pogrešati od Pomladi do zime in od zime do pomladi.«³⁶

Dobro obiskanost zastavljalnice potrjujejo tudi številke, ki so bile še posebej visoke prvi dve leti okupacije. V letu 1943 je zastavljalnica zabeležila nekoliko manjši promet kot v letih pred tem, saj je bilo izdanih »le« 19.271 zastavnih listkov, leta 1942 so jih namreč izdali kar 25.778 (to je približno slabo petino več kot konec tridesetih let). Mnogim je zastavljene predmete uspelo odkupiti, leta 1942 na primer kar 23.612.³⁷

II.

Ljubljana, ki je kmalu po okupaciji zaradi priključitve vasi Dolnice, Kamna Gorica, Glince in Podutik 2. julija 1941,³⁸ predvsem pa zaradi velikega vala beguncev,³⁹ štela okoli 92.000 prebivalcev,⁴⁰ je postala glavni sedež okupatorjeve oblasti v Ljubljanski pokrajini.⁴¹ Dr. Juro Adlešič⁴² je ostal župan do 2. junija 1942, ko ga je zamenjal general Leon Rupnik. Ta je prestolnici županoval dobro leto dni, pri čemer je bilo njegovo delo večinoma omejeno na reševanje tekočih mestnih zadev. Ko je bil Rupnik 21. septembra 1943 imenovan za šefa pokrajinske uprave, je od oktobra 1943 do osvoboditve županske posle opravljal pravnik in dolgoletni uslužbenec ljubljanskega magistrata Franc Jančigaj kot pooblaščen generalni tajnik.⁴³

36 Vojskovič, *Hiša št. 15*, str. 90–91.

37 Vsakdanja Ljubljana po kronistovih zapiskih. Manjši promet v mestni zastavljalnici. *Slovenec*, 30. julij 1944, str. 4.

38 SI ZAL LJU/0488, AŠ 127, a. e. 98, Javne občinske seje 1941, 1942, Zapisnik pete redne javne seje mestnega sveta ljubljanskega, 29. 8. 1941, str. 135. O priključitvi teh vasi k Ljubljani tudi *Gradivo o razvoju Ljubljane*, str. 7.

39 V Ljubljansko pokrajino je pribežalo 21.546 oseb, od tega v Ljubljano 13.887. Kikelj et al., *Slovenska narodna pomoč*, str. 44. Število prijavljenih beguncev je bilo nižje: konec maja 1941 je v Ljubljani bivalo 2.096 prijavljenih beguncev, konec junija 5.357, konec julija 7.314, konec avgusta 8.623, konec septembra 9.867 in konec oktobra 1941 11.173. SI AS/1752, AŠ 1, mapa 17, ovoj 1 a, Poročilo, str. 5.

40 *Letopis ljubljanske škofije za leto 1944*, str. 6. Po podatkih publikacije *Prebivalstvo Slovenije 1931 in 1941*, str. 8, in Ferenc, *Štetje prebivalstva*, str. 491, naj bi Ljubljana štela 91.612 prebivalcev. Podatki v publikaciji *Prebivalstvo Ljubljane v letu 1945*, str. 7, pa izkazujejo, da je bil leta 1939 v Ljubljani 87.401 prebivalec, leta 1940 88.048, leta 1941 93.635, leta 1942 93.392, leta 1943 95.041 in leta 1944 92.500 prebivalcev.

41 Mestna uprava je po okupaciji ostala nespremenjena. Sestavljala sta jo vodstvo mestnih uradov s predsednikom in podpredsednikom mestne občine ter direktorjem mestnih uradov in mestno poglavarstvo, sestavljeno iz enajstih oddelkov. V sklopu mestnega poglavarstva sta bila dva pomembna urada, Urad za aprovizacijo in pobiranje draginje ter Preskrbovalni urad mestne občine ljubljanske oziroma Mestni preskrbovalni urad Ljubljana, ki je pod pristojnostjo Banovinskega oziroma Pokrajinskega prehranjevalnega zavoda skrbel za preskrbo Ljubljančanov. Šorn, *Življenje Ljubljančanov*, poglavje Mestna uprava.

42 O njegovem političnem delovanju znotraj SLS in Narodnega sveta gl. Godeša, *Čas odločitev*, str. 192 sl.

43 Anžič, Hančič in Šenk, *Ljubljanski župani*, str. 138.

Podobno kot v obdobju med svetovnimi vojnami je tudi po okupaciji na socialnem področju⁴⁴ kot ena največjih težav izstopal problem brezposelnosti. Ta pa je bil med vojno neprimerno bolj pereč, saj so se že tako številnim brezposelnim Ljubljancem v težavah pridružili še mnogi begunci, ki jim v mestu ni uspelo najti službe in zaslužka. V prvih mesecih so bila za precejšnje število teh še na voljo javna dela (regulacija središča mesta, ureditev otroškega igrišča v Tivoliju), vendar je že konec leta 1941 ljubljanska mestna občina uvidela, da bo morala načrte za gradbena dela, ki še niso potekala, opustiti, predvsem v korist sredstev, namenjenih osnovnemu delovanju socialnega skrbstva. Zaradi poslabšanja finančnega položaja in vse bolj ovirane ter pomanjkljive preskrbe je bilo v času vojne do socialne pomoči namreč upravičenih vse več socialno šibkejših Ljubljancem oziroma družin z velikim številom družinskih članov. Postavka mestnega proračuna za socialno politiko je tako npr. leta 1942 v primerjavi s prvim letom okupacije izkazovala zvišanje za 34,39 odstotka.⁴⁵ Kljub temu zapisniki sej mestnega sveta za leto 1942 odstirajo številne odpise davščin ter zaostankov plačil najemnin, podeljevanja izrednih podpor, odobritve rednih in izrednih kreditov idr.

Med vojno je v Ljubljani delovalo več zavetišč za otroke (v Cukrarni, v Spodnji Šiški, Trnovem, za Bežigradom za dojenčke in otroke do šestih let, v Mostah na III. državni meščanski šoli, pri sv. Florjanu in na Taboru) in za odrasle (Mestno zavetišče za onemogle v Japljevi ulici, zavetišče sv. Jožefa na Vidovdanski cesti, ki je skrbelo za okoli 300 oskrbovancev, ter Josefinum – občinsko zavetišče na Poljanski cesti, ki je skrbelo za okoli 80 ljudi).⁴⁶ Poseben pomen je še naprej imela ljubljanska Cukrarna, v kateri je 2. marca 1942 začela poslovati menza Pokrajinskega podpornega zavoda, ki je v letu 1942, sporazumno s predsednikom ljubljanske mestne občine, prevzel odgovornost nad celim zavodom. V Cukrarno so sprejemali le osebe, ki jih je tja napotil Ljubljanski podporni odbor ali pa ljubljanski mestni socialni urad, in to na podlagi pismene nakaznice, na kateri je mestni fizikat potrdil, da oseba ni »zamrčesena« oziroma nalezljivo bolna. Delavci socialnega skrbstva so stanovalce Cukrarne opisali takole:

»Cukrarna je zbirališče brodolomcev, nezadovoljnežev in delomržežev, ki moraš njihovo delomržnost pripisati tudi na račun živčnih motenj. Imaš dalje prav stare ljudi, nekoliko že zaradi starosti omejene, z raznimi telesnimi napakami: močijo se, ponesnažujejo se itd., imaš kvartalne pijance, imaš bebca, ki

44 Del pričujoče razprave, ki obravnava obdobje 1941–1945, temelji na Šorn, *Življenje Ljubljancem*, poglavje Socialne ustanove in socialno skrbstvo.

45 SI ZAL LJU/0488, t. e. 127, a. e. 98, str. 179.

46 Kratek obisk v ljubljanskih zavetiščih. *Slovenski narod*, 11. december 1944, str. 5.

pa je naravnost v korist kuhinji, ker odvrne za dobrega hlapca, imaš bolešno tožljivko, ki jo zaradi tega sovražijo in ji otroci nagajajo, kjer morejo. Imaš ciganske družine in odrasle cigane. Skratka omnibus vseh brezdomcev, ki prenašajo te nevšečnosti v Cukrarni nekaj že tudi zaradi lagodnosti, da ni treba iskati stanovanja.«⁴⁷

Razmere v Cukrarni so zahtevale, da se je njena uprava po več neuspehlih poskusih domislila dobre rešitve. Za tridnevno prehrano so morali sposobni za delo delati en delavnik, za celotedensko prehrano pa dva delavnika. Vrsto dela je odredil socialnopolitični urad v dogovoru z upraviteljem Cukrarne. Osebe, ki so se delu izmikale, so izgubile pravico do prehrane in prenočišča. To pravico je izgubil tudi tisti, ki

»zabavlja čez mestno kuhinjo in prenočišče, trosi neresnične vesti, ščuva druge, dela nered, prihaja vinjen v zavod in se s takimi dejanji izkaže nevrednega podpore.«⁴⁸

Ta ukrep je očitno zalegel, saj se je po nekaterih podatkih disciplina v Cukrarni izboljšala.⁴⁹

»Mir in red v spalnicah se je izdatno izboljšal, ker se je proti kršiteljem strožje nastopilo in se je zagrozilo z deložacijo vseh onih, ki bi se vkljub večkratnim opominom ne pokorili odredbam.«⁵⁰

Mestna občina je varovancem, ki so imeli svoje domove, a jim je zmanjkovalo financ za nakup hrane, pomagala ne le s toplimi obroki, temveč tudi z dodeljevanjem vrtov, njiv, travnikov. Obdelava teh površin je bila večinoma brezplačna ali pa je bilo treba odšteti simbolično odškodnino. Poleg osebnih vrtov so se med vojno na mestni ravni razvijali vojni vrtovi, za katere je bila posredno odgovorna mestna občina, za njih pa je skrbela mestna vrtnarija, ki jih je obdelovala predvsem zato, da je z zelenjavo in krompirjem zalagala kuhinje Delavskega doma, Mestnega zavetišča ter drugih mestnih socialnih ustanov.

Socialni urad mestne uprave je poskušal mrežo pomoči še razširiti in okrepiti, pri čemer so mu na pomoč priskočili tudi posamezni zasebniki ali skupine. Ogroženim osebam oziroma družinam so med vojno tako pomagala tudi razna humanitarna društva in organizacije, pri čemer je treba poudariti, da je bila med italijansko okupacijo dovoljena le

47 SI AS/1893, f. 97, II, št. 53, Zapisnik I. seje Ljubljanskega podpornega odbora, 3. 2. 1944, str. 3, 4.

48 SI ZAL LJU/0503, t. e. 141–180, ovoj 172.

49 SI AS/1893, f. 98, I, 5a, Zapisnik IV. seje Ljubljanskega podpornega odbora, 13. 7. 1944, str. 6, 7.

50 Prav tam.

dobrodelnost v sklopu fašističnih institucij oziroma pod njihovim nadzorom, v času nemške okupacije pa je imela pokrajinska uprava v socialnih zadevah precej bolj proste roke.

Ena pomembnejših, v kontekstu Cukrarne med drugo svetovno vojno že omenjenih ustanov je bil Pokrajinski podporni zavod, ustanovljen 17. decembra 1941 pri visokem komisariatu.⁵¹ Po krajevnih oziroma občinskih odborih (do italijanske kapitulacije je delovalo 82 takih odborov) je podpiral družine ter posameznike s področja Ljubljanske pokrajine.⁵² Čeprav karitativnih akcij drugih organizacij oblast po ustanovitvi tega urada ni neposredno omejevala, je praksa izkazovala nujno po podreditvi dobrodelnih organizacij novoustanovljenemu zavodu. Zavod je potrebna sredstva za svojo dejavnost prejemal od italijanskega notranjega ministrstva in visokega komisariata pa tudi od občin in prostovoljnih prispevkov. Po nemški okupaciji je bil po smernicah odredbe vrhovnega komisarja za operacijsko področje »Jadransko primorje« ustanovljen Pokrajinski podporni odbor za Ljubljansko pokrajino. Sredstva za svoje delo je dobival s prispevki pokrajine, občin, vrhovnega komisarja, z darovi in zbirkami.⁵³

Ker je bil Pokrajinski podporni odbor zadolžen za nadzor vseh podpirancev v Ljubljanski pokrajini, se pravi vseh izdanih podpor vseh podpornikov, je zaradi lažjega in boljšega pregleda nad dejavnostjo vzpostavil osrednjo pokrajinsko kartoteko. Z njo je želel predvsem izničiti preštevilne anomalije in nepravilnosti, o katerih so poročali občinski odbori, tudi ljubljanski:

»Največ podpirancev je prejelo podporo le pri eni, dveh ali treh socialnih ustanovah, kar ne kaže spricho majhnih podpor še na prosilčevo beraško нрав. Toda pri ugotovitvi, da je 105 podpirancev prejelo podporo pri štirih, 32 pri petih in 6 pri šestih ustanovah, moramo pa že misliti na to, da jim je prosjačenjje poklic. Zato smatram, da bi bilo potrebno vključiti v informativno službo Socialne pomoči tudi ugotovitve premoženjskega stanja prosilcev, ki prejemajo podpore pri več kakor treh socialnih ustanovah.«⁵⁴

Centralizacija, ki so jo primarno izvedli zaradi nadzora nad delom in rezultati, pa je posledično terjala tudi zmanjševanje števila občinskih podpornih odborov, v začetku aprila 1944 jih je delovalo le še nekaj nad 20.⁵⁵

51 Novembra 1941 je visoki komisar ustanovil Pokrajinsko zvezo za zaščito mater in otrok, ki je bila zadolžena za ustanavljanje in vodenje menz, posvetovalnic, razdeljevalnic živil, zavetišč za dojenčke, oddajo otrok v rejo itd. – Kikelj et al., *Slovenska narodna pomoč*, str. 59.

52 SI AS/1893, f. 99, I, 43, št. 43/1945; *Slovenčev koledar* 1943, str. 21, Leto dni življenja Ljubljanske pokrajine.

53 SI AS/1893, f. 97, III, št. 149/II, Ustanovitev Pokrajinskega Podpornega Odbora in Okrajnih ter Občinskih Podpornih Odborov, november 1944; SI_AS/1893, f. 97, III, št. 149/I, VI, št. 3700/1, Ustanovitev centralnih podpornih odborov, 21. 7. 1944.

54 SI AS/1893, f. 98, I, 5a, Zapisnik IV. seje Ljubljanskega podpornega odbora, 13. 7. 1944, str. 5, 6.

55 SI AS/1893, f. 97, II, št. 77/1, Poročilo o delovanju Pokrajinskega Podpornega zavoda, 2. 4. 1944.

Ko je Ljubljanski podporni odbor po italijanski kapitulaciji v skladu s smernicami odredbe vrhovnega komisarja za operacijsko področje »Jadransko primorje« formalno predal posle novoimenovanemu odboru, so se odborniki strinjali, da je potreben pravilnik, ki bi natančno določal, kdo je primeren za podporo in kolikšna naj ta bo. Ljubljanski podporni odbor pravilnika do takrat namreč ni imel, deloval je le po ustnih normah. Pravilnik je podpore namenil vsem potrebnim in »vrednim« prosilcem z bivališčem na ozemlju ljubljanske mestne občine. Določal je izročanje nakaznic za nabavo obleke, perila, obutve ter denarnih podpor.⁵⁶ Podpore v gotovini in nakaznice so delili mesečno, zabeležene so bile tudi izredne podpore, vendar le izjemoma (ob bolezni, smrti bližnjega ipd.) in ob izrednih priložnostih po odredbi nadzorne oblasti.⁵⁷ Ščasoma je odbor uvidel, da je najbolje deliti le še denarno pomoč,⁵⁸ saj je bilo z nakaznicami izvedenih vse preveč mahinacij.

Kljub strogim določilom pravilnika in doslednemu izvajanju teh je bilo pomoči deležnih veliko ljudi tudi po preoblikovanju odbora – Ljubljanski podporni odbor je v prvi polovici leta 1944 zabeležil 20.691 podpirancev,⁵⁹ v celem letu 1944 pa je razdelil 17.257 podpor 47.321 osebam, zgoľj v decembru 1944 npr. 1256 rednih podpor 3608 podpirancem in 1777 božičnic 3610 osebam.⁶⁰ Odbor se je v zadnjih mesecih vojne in vsesplošnega pomanjkanja vse večkrat skliceval na drugi člen pravilnika, ki je kot zadostno podporo vrednotil že sam sprejem prosilcev v zavetišča oziroma na hranjenje v njegovih obednicah v Cukrarni, Trnovem in Šiški (v letu 1944 se je januarja v njih prehranjevalo 194 oseb, v februarja 192, marca 177, aprila 172, maja 167 in junija 224 oseb).

V smislu socialne pomoči je svoje doprinesla tudi Zimska pomoč, ki je po ustanovitvi Pokrajinskega podpornega zavoda delovala pod njegovim okriljem, vendar skoraj povsem samostojno. Po reorganizaciji in preimenovanju zavoda v Pokrajinski podporni odbor konec leta 1943 je še naprej ostala v njegovem sestavu, pri čemer pa so bile njene pristojnosti znatno omejene. Aktivnosti Zimske pomoči je leta 1943 okrepila posebna pisarna,⁶¹ ki je želela v zimskih mesecih nuditi podporo vsem pomoči potrebnim prebivalcem Ljubljane, odvisnim od mreže socialnega skrbstva. Sredstva je posebni odbor Zimske pomoči zbiral iz podpor oblasti in ustanov ter samoprispevkov someščanov, pri čemer je na Ljubljancane poskušal apelirati tudi po časopisih in radiu:

56 SI AS/1893, f. 99, I, 24, Pravilnik za podeljevanje podpor po Ljubljanskem podpornem odboru, str. 1; SI ZAL LJU/0490, f. 52, II, 6, Pravilnik za podeljevanje podpor po Ljubljanskem podpornem odboru.

57 SI AS/1893, f. 99, I, 24, Pravilnik za podeljevanje podpor po Ljubljanskem podpornem odboru.

58 SI AS/1893, f. 99, I, 43, št. 43/1945. Do februarja 1945 je posamezni prosilec/upravičenec prejemal 300 lir mesečne podpore, zadnje mesece vojne pa 400 lir; za primerjavo naj navedem, da so morali samo za racionirana živila plačati okoli 200 lir mesečno.

59 SI AS/1893, f. 98, I, 5a, Zapisnik IV. seje Ljubljanskega podpornega odbora, 13. 7. 1944, str. 4.

60 SI AS/1893, f. 99, I, 23, d, Zapisnik IV. seje Ljubljanskega podpornega odbora, 19. 2. 1945, str. 5.

61 SI AS/1893, f. 86, I, Odd. T, št. 735, Mesec dobrodelnosti. (Načrt za zimsko pomoč).

»Število bednih in revnih je vojna doba povečala, v zadnjem času pa to število strahotno pomnožila. Vzela jim je streho nad glavo, jih pregnala iz rodne hiše ter jih postavila domala gole na cesto. Naše mesto jih je gostoljubno sprejelo pod svojo streho.«⁶²

Odbor je prirejal javne nabirke in razne prireditve, pomagali so mu tudi učenci, ki so od hiše do hiše pobirali denarne prispevke. Blagajna Zimske pomoči se je krepila tudi s t. i. davščino: od 25. decembra 1943 do 2. januarja 1944 so od posamezne prodane vstopnice vseh predstav državnega gledališča in kinematografov v Ljubljani izročali 1 liro za dobre namene. Zadnji dan decembra 1943 in prvi dan januarja 1944 so za blagajno pobirali pribitek 0,50 lire od posamezne tramvajske vozovnice mestnega cestnega tramvaja, od vsakega plačila obiskovalca gostinskih obratov pa znesek v višini 1 lire. Imetniki radijskih aparatov so morali poleg redne naročnine za mesec januar 1944 plačati izredni prispevek 10 lir. V korist Zimske pomoči so bili dolžni prispevati tudi lastniki ter najemniki stanovanj, v katerih je bilo več sob kot stanovalcev – v začetku leta 1944 so namreč plačali *»enkratni prispevek v višini 2 % celotne kosmate najemnine, oziroma po davčnem oblastvu ugotovljene najemne vrednosti.»*⁶³

Od 1. decembra 1943 do 31. marca 1944 je Zimska pomoč obravnavala 9.845 vlog in omogočila izplačilo 1.425 denarnih podpor.⁶⁴ Aprila 1944 je bila ukinjena. Na njeno mesto je kot pravna naslednica stopila Socialna pomoč. Tudi ta je morala večino zbranih denarnih prispevkov odvajati Pokrajinskemu podpornemu odboru,⁶⁵ sama je denarne podpore delila redko, v nujnih primerih. Kljub omejenim pristojnostim se dela ni branila. Nadaljevala je obsežno socialno delovanje. Zbirala je prispevke v denarju in blagu ter skrbela za nemoteno izvajanje raznih nabiralnih akcij. Pred božičem 1944 je v Ljubljani in na podeželju priredila božično nabiralno akcijo za begunce. Ljubljanski kinematografi so ponovno zbirali božični »davek« od kino vstopnic, v akciji so sodelovali tudi trgovci in industrialci, javni ter zasebni uradniki, Zveza svobodnih poklicev, Združenje kmetovalcev idr. Pod okriljem velike božične akcije se je za Socialno pomoč zbralo okoli 12 milijonov gotovine, nekaj živeža in oblačil. Slednja je Socialna pomoč dala na police »oblačilnice«, ki jo je v začetku leta 1945 odprla v središču mesta. Tudi tisto leto so bile v korist Socialne pomoči organizirane razne kulturne prireditve, mdr. simfonični koncert, ki je bil na sporedu 6. marca 1945, in po ena operna in dramska predstava ljubljanskih gledališčinikov. To leto pa je bila prepotrebna tudi velikonočna nabirka. Od 1. do 20. aprila 1945 so v okviru te pobirali prispevek v kinematografih, od vsake vstopnice 2 liri. V letu 1945 je morala Socialna pomoč poleg siromakov in beguncev poskrbeti tudi za

62 SI ZAL LJU/0359, t. e. 3, a. e. 30, Govor vršilca dolžnosti mestnega župana Franca Jančigaja po radiu, 27. 11. 1943.

63 Naredba o pobiranju prispevkov za »Zimsko pomoč«. *Službeni list*, 22. december 1943, str. 471 in 472.

64 Kikelj et al., *Slovenska narodna pomoč*, str. 96.

65 SI AS/1893, f. 99, I, ovoj 43, št. 43/1945.

tiste Ljubljance, ki jih je 9. marca 1945 prizadelo bombardiranje mesta. V tej akciji je bila precej samostojna, smela je razpolagati celo z lastnimi denarnimi sredstvi.⁶⁶

Vojna in njene posledice so terjale ustanovitev Odbora za preskrbo povratnikov in pribežnikov. Ustanovljen je bil v Ljubljani na pobudo pokrajinske uprave s sklepom izredne konference, ki je potekala 15. novembra 1943. Najvišja funkcija odbora je bila zaupana predstavniku Pokrajinskega podpornega zavoda,⁶⁷ v odboru pa so sodelovali še predstavniki Rdečega križa, Škofijske dobrodelne pisarne in Ljubljanskega podpornega odbora. Odborniki so prevzeli skrb za pribežnike iz Ljubljanske pokrajine in povratnike iz taborišč ter kaznilnic, ki se zaradi vojnih razmer niso mogli vrniti na svoje domove. S tem je odbor mestno občino, ki je sprva skrbela za te osebe, znatno razbremenil. Odbor je imel več nastanitvenih enot, konec leta 1943 je v njih prebivalo okoli 1000 oseb, že januarja 1944 pa je bilo vseh oskrbovancev 1235, od tega 667 pribežnikov in 568 povratnikov.⁶⁸ Poleg nastanitve so bili deležni toplih obrokov v javnih kuhinjah Delavskega doma, Ljudske kuhinje, Delavske zveze, Železničarske menze in ustrezne zdravniške obravnave. Zdravniško službo je za odbor najprej izvajal mestni fizikat (v času od 26. septembra 1943 do 4. januarja 1944 je tam zaposleni zdravnik opravil 826 pregledov), od 17. januarja 1944 dalje pa je za povratnike in begunce skrbela ambulanta, nastanjena v osnovni šoli na Ledini, ki je razpolagala z ordinacijo in bolniško sobo, v kateri je stalo 18 postelj.⁶⁹ Število v Ljubljani oskrbovanih beguncev in internirancev je zaradi vstopa posameznikov k domobrancem, prebega v partizane in odhoda mnogih na domove oziroma v zasebno oskrbo med letom 1944 močno padlo (aprila jih je bilo zabeleženih le okoli 750),⁷⁰ pa vendar je odbor deloval do osvoboditve.

Pomembno vlogo v socialni mreži medvojne Ljubljane je imel tudi leta 1921 ustanovljen Rdeči križ.⁷¹ Na nemškem zasedbenem ozemlju je bil po okupaciji sicer razpuščen, v Ljubljanski pokrajini pa je z namenom evakuacije, oskrbe in zdravljenja beguncev, vodenja seznamov ujetnikov, internirancev idr.⁷² prosto deloval do 17. oktobra 1941, ko je bil postavljen pod nadzorstvo visokega komisariata in poverjen italijanskemu nadzorniku.⁷³

Rdeči križ je imel ob začetku vojne dolgoletno izkušnjo, kako pomagati ljudem v stiski, tako ga aprilski dogodki leta 1941 niso iztirili. Njegovi uslužbenci so pričakovali naval prebežnikov in niso se zmotili:

66 SI AS/1893, f. 98, II, 3c, Poročilo o dosedanjem delovanju Socialne pomoči v tekočem letu 1945.

67 SI AS/1893, f. 97, I, 2/I, Poročilo o delu »Odbora za preskrbo povratnikov in pribežnikov«, 27. 1. 1944.

68 Prav tam.

69 Prav tam.

70 SI AS/1893, f. 97, II, št. 77/1, Poročilo o delovanju Pokrajinskega Podpornega Zavoda, 2. 4. 1944.

71 Hutař, *Slovenski Rdeči križ*, str. 14.

72 Prav tam, str. 16–17.

73 Postavitev društva rdeči križ pod nadzorstvo. *Službeni list*, 25. oktober 1941, str. 614.

»Koncem aprila in začetku maja so začeli prihajati iz krajev, zasedenih po nemški vojski, najrazličnejši begunci: očetje, matere, starke, starci, otroci, onemogli, hromi, bolni itd. Ravno tako so se pričeli vračati v Ljubljansko provinco oni, ki so izgubili eksistenco v Nezavisni državi Hrvatski in v Srbiji, kakor tudi iz krajev, zasedenih po madžarski vojski. Dolga vrsta je bila teh, ki so postali vsled dogodkov vojne brezdomci in ki so se zatekli v Ljubljansko pokrajino, v prvi vrsti v njeno središče Ljubljano.«⁷⁴

V okviru Pokrajinskega odbora Rdečega križa je bila maja 1941 osnovana Sekcija za socialno pomoč.⁷⁵ Njen predsednik je bil dr. Oton Fettich, predvojni predsednik Rdečega križa, nadzorstvo pa je opravljala nadzorni odbor Pokrajinskega odbora Rdečega križa. Sredstva za pomoč beguncem so prihajala iz podpor pokrajinskih oblasti in občin, podpor in darov ustanov ter zasebnikov, in to v denarju, blagu, hrani, kurivu ipd., pri čemer so bile pisne prošnje in okrožnice Rdečega križa za denarne prispevke prepovedane:

»Ta ukrep je potreben, ker je prebivalstvo izrazilo svojo nezadovoljnost zaradi trajnih in neprestanih pozivov, ki so jih razni organi Rdečega križa vršili na način, kakor da so skoraj obvezni.«⁷⁶

V okviru Sekcije za socialno pomoč je deloval prehranjevalni odsek, ki je organiziral prehrano v Delavskem domu, Delavski zbornici in Ljudski kuhinji. Ničesar ni želel prepustiti naključju, zato je mnogokrat kar sam organiziral zbiranje živil, ki so bila dobrodošla v vsaki menzi.⁷⁷ Tisti, ki so želeli jesti doma skuhamo hrano, so dobivali denar za nakup živil. Čim je begunec našel službo, mu podpora ni več pripadala, čeprav je odbor sekcije, če delo beguncev ni bilo dobro plačano, posameznikom z desetdnevnimi podporami pomagal še naprej.⁷⁸ V zvezi s preskrbo ostalih najnujnejših potrebščin pa se je trudil odsek za izdajo oblačil. Beguncem je poskušal preskrbeti kar največ oblačil, obutve pa tudi posteljnine, kocev itd.

V sklopu Sekcije za socialno pomoč je bil zelo dejaven tudi stanovanjski odsek, ki je beguncem pomagal iskati ustrezne nastanitve. Uredil je 22 prenočišč s 475 posteljami, 350 dijakov pa je razmestil po 17 internatih. Vsi begunci prostora v skupnih prenočiščih zaradi velike zasedenosti niso dobili, zato je odsek začel iskati prostor tudi v zasebnih

74 SI AS/1752, AŠ 1, mapa 17, ovoj 1, a, Poročilo.

75 V istem času so začele begunce podpirati razne organizacije, tako da je jeseni 1941 za njih skrbelo več kot deset ustanov, večina od teh je bila stanovskih.

76 SI AS/1752, AŠ 1, mapa 17, ovoj 1, b, št. 3209, Okrožnica.

77 SI AS/1752, AŠ 1, mapa 17, ovoj 1, a, Poročilo, str. 13 in 14.

78 SI AS/1752, AŠ 1, mapa 17, ovoj 1, d, Pravilnik o poslovanju Rdečega križa. Socialna sekcija je sodelovala z uslužbenci finančnega odseka, ki so zbirali denarna sredstva za podpirance in nadzirali prejeme in izdatke. Skrbeli so tudi za redno izplačevanje podpor. Gl.: SI AS/1752, AŠ 1, mapa 17, ovoj 1, a, Poročilo, str. 14.

stanovanjih v Ljubljani in njeni okolici, saj bi bilo tam življenje lažje kot v mestu. Organiziral je tudi akcijo preselitve, ki je relativno dobro uspela – v okolico Dobropolja, Sodražice in Velikih Lašč je preselil 476 oseb –, čeprav je glavnina beguncev ostala v prestolnici in do osvoboditve tako rekoč životarila iz dneva v dan.⁷⁹

Pomembno vlogo je imel še en odsek – odsek za delo:

»V zavesti, da naša naloga ni izčrpana s tem, da nudimo priseljencem le hrano in stanovanje, ampak je potreba begunce po možnosti čimprej uvrstiti v krogo tek gospodarskega življenja, smo ustanovili v to svrho poseben odsek, imenovan 'odsek za delo', z nalogo, da posreduje zaposlitve številnim doseljencem in išče novih možnosti za nove zaposlitve.«⁸⁰

V zvezi s perečim vprašanjem zaposlovanja beguncev je Rdeči križ podal nekaj rešitev. Zavzemal se je za oživitve javnih del na področju Ljubljanske pokrajine, ki bi omogočila zaposlitev delavcem in obrtnikom ter tudi mlajšim zdravim intelektualcem, sodeloval pa je tudi z Borzo dela, kar je rezultate izboljšalo. Ti namreč kažejo, da je do konca leta 1941 službo na ta način našlo nekaj več kot 500 beguncev (vseh zaposlenih beguncev je bilo v istem obdobju okoli 850).⁸¹

Iz gradiva so razvidne tudi aktivnosti zdravstvenega odseka. Imel je precej dela, saj je bil prav vsak begunec dolžan opraviti zdravniški pregled. Za pregled in zdravstveno stanje beguncev so vsak dan od 11. do 12. ure dopoldne skrbeli trije zdravniki, ki so imeli ordinacijo kar v prostorih sekcije. Sekcija za socialno pomoč je posebno pozornost posvetila obnemoglim osebam, nosečnicam in otrokom. Za ljubljanske in begunske otroke je avgusta 1941 organizirala počitniško kolonijo. Septembra isto leto pa je bila kolonija na Rakitni organizirana samo za otroke begunce. Za cel mesec je tja odpotovalo več kot 70 otrok.

Zaradi velikih pristojnosti, ki jih je imel v času italijanske okupacije na polju socialne politike Pokrajinski podporni zavod, se je podporno delovanje Rdečega križa sčasoma nekoliko zožilo, 6. februarja 1942 pa je Visoki komisar z odredbo razpustil njegov upravni odbor in upravo društva poveril izrednemu komisarju Antonu de Nakichu.⁸² Društvo je delovalo dalje kot samostojni avtonomni odsek Italijanskega Rdečega križa v Ljubljani,⁸³ vendar je za ljudi v stiski lahko poskrbel dosti slabše kot njegov predhodnik. Po kapitulaciji Italije je predsednik pokrajinske uprave 28.

79 Prav tam, str. 12–13.

80 SI AS/1752, AŠ 1, mapa 17, ovoj 1, a, Poročilo, str. 10.

81 SI AS/1752, AŠ 1, mapa 17, ovoj 1, a, Poročilo, str. 12.

82 Po njegovi smrti decembra 1942 je to mesto zasedel dr. Bucceri, tega pa je marca 1943 zamenjal dr. Cattaneo Unkas.

83 Imenovanje izrednega komisarja za društvo Rdeči križ. *Službeni list*, 11. februar 1942, str. 79–80.

septembra 1943 razveljavil določbo z dne 6. februarja 1942, ponovno sta bila vzpostavljena upravni in nadzorni odbor društva. Njegovo novo ime je bilo Slovenski Rdeči križ v Ljubljani.⁸⁴ Vsi odseki društva so nadaljevali svoje delo, pri čemer so se osredotočali predvsem na pomoč internirancem, konfinirancem in zapornikom.⁸⁵ Železniška direkcija v Ljubljani je Rdečemu križu v uporabo odstopila nekaj prostorov na železniški postaji. Tam je dr. Franta Mis organiziral ambulanto za prvo pomoč, ki je repatriirancem in ostalim, potrebnim zdravniške pomoči, bolečine lajšala do konca vojne.⁸⁶ Ker so bili septembra 1944 zaradi suma sodelovanja z odporniškim gibanjem aretirani vsi njegovi odborniki,⁸⁷ je bilo izvajanje zdravniške službe skoraj edina večja aktivnost,⁸⁸ ki jo je Slovenski Rdeči križ, obstajal je sicer do osvoboditve, v tem obdobju dejansko izvajal.

V obravnavanem obdobju sta imeli v življenju Ljubljančanov pomembno vlogo še:

- socialna mreža Rimskokatoliške cerkve, predvsem Karitativna zveza ljubljanske škofije. Zveza je bila ustanovljena leta 1930 na katoliških in človekoljubnih načelih ter je združevala devet društev in zavodov. Od teh sta po okupaciji ostali vidno aktivni le Družba sv. Vincencija Pavelskega s konferencami in Družba sv. Elizabete s konferencami,⁸⁹ med vojno pa je počasi ugašala tudi njuna dejavnost. Karitativni zvezi je prvi udarec zadala že italijanska okupacija, ki je dobrotelost dovoljevala zgolj v sklopu fašističnih institucij, drugega pa centralizacija zbiranja socialnih prispevkov v času nemške okupacije. Številne naloge zveze je v svoje roke prevzela poleti 1942 ustanovljena Škofijska dobrotelna pisarna, ki je pomoč nudila v glavnem svojim krogom, beguncem iz Ljubljanske pokrajine in povratnikom iz taborišč;
- socialna mreža narodnoosvobodilnega gibanja, predvsem Ljudska pomoč (njena predhodnica je bila Rdeča pomoč, organizirana od sredine dvajsetih let 20. stoletja), ki se je v začetku leta 1943 preimenovala v Slovensko narodno

84 Preimenovanje društva Rdeči križ v Ljubljani in vzpostavitev prejšnjega upravnega odbora. *Službeni list*, 29. september 1943, str. 397–398. O tem tudi: *Vodnik po fondih in zbirkah*, str. 28–29. Meseca maja 1944 je bil v Drvarju na seji Nacionalnega komiteja osvoboditve Jugoslavije ustanovljen Rdeči križ nove Jugoslavije in na pobudo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Glavnega štaba narodnoosvobodilne vojske 18. 6. 1944 Rdeči križ Slovenije oziroma njegov glavni odbor. Deloval je predvsem v smislu vojaške sanitete, zdravstveno varstvo pa je nudil tudi civilnemu prebivalstvu. Glavni odbor Rdečega križa Slovenije je po osvoboditvi svoj sedež prenesel iz Semiča v Ljubljano in skrbel za zdravstveno in socialno vzgojo ljudstva. Hutař, *Slovenski Rdeči križ*, str. 131 sl. Nekoliko drugače o tem: Žnidaršič in Klanšek, *O nastanku in razvoju mednarodne organizacije*, str. 73–74.

85 Hutař, *Slovenski Rdeči križ*.

86 Prav tam, str. 144.

87 Dr. Fettich je umrl v koncentracijskem taborišču Dachau, prav tako nekaj njegovih kolegov.

88 Kikelj et al., *Slovenska narodna pomoč*, str. 119.

89 Več v: Šorn, *Življenje Ljubljančanov*, str. 312–313; Kikelj et al., *Slovenska narodna pomoč*, str. 107–111.

pomoč,⁹⁰ oziroma njen Ljubljanski okrožni odbor. V odboru je delovalo več sektorjev, ki so s sredstvi, ki jih je odbor dobil od številnih Ljubljančanov,⁹¹ v času italijanske in nemške okupacije na različne načine (mdr. redna mesečna nakazila – vzdrževalnine, (izredne) enkratne denarne podpore, živila, pravna pomoč, zdravniška oskrba, ilegalne nastanitve idr.) skrbeli za zapornike, internirance, ilegalce in njihove bližnje ter tudi za družine aktivistov Osobodilne fronte in partizanov.⁹² Posebna pozornost je bila posvečena preskrbi in varnosti otrok ilegalcev, internirancev in partizanov.⁹³

Prispevek o sistemu ljubljanske mestne socialne politike v obdobju 1935–1945 ne rekonstruira zgolj samega socialnega sistema, njegovih prizadevanj in rezultatov, posredno namreč odstira stisko posameznikov, ki so se kljub razvejanemu socialnemu skrbstvu že pred vojno soočili z bedo in celo lakoto:

»Vsi so se preživljali predvsem s priložnostnim delom, na primer obdelavo vrtov, ki jih je imela vsaka, tudi večstanovanjska hiša zunaj mestnega središča /.../, sekanjem drv in spravlom drv vsako jesen, posebno pa so bili veseli, če je pozimi zapadlo veliko snega in jih je mestna občina najela za kidanje snega. Spominjam se, da skoraj ni bilo dneva, ko ne bi potrkal kak revež na hišna vrata z vprašanjem, ali je treba kaj narediti na vrtu, nasekati drva ali jih prnesti v stanovanje. Za plačilo ni želel predvsem denarja, ampak obrok tople hrane ali štrucu kruha.«⁹⁴

Raziskava se je osredotočila na položaj socialno šibkejših prebivalcev Ljubljane, ki je med drugo svetovno vojno postal nevzdržen. Preživetje številnih je bilo praktično odvisno od pomoči socialnih ustanov, ki so svoje aktivnosti v primerjavi s predvojnimi obdobjem še razmahnile in okrepile. Ogroženim pa s hrano, obleko, obutvijo, denarjem, iskanjem zaposlitve ali namestitve itd. niso pomagale le različne oblastne in cerkvene ustanove, pač pa tudi številni posamezniki, podjetja, stanovske organizacije in karitativne institucije narodnoosvobodilnega gibanja.

90 O Ljudski pomoči oziroma Slovenski narodni pomoči več in podrobneje Lukež in Kos, *Ljubljana 1170 dni*, str. 39; Čepe, *Skrb in varstvo za žrtve nasilja*, str. 220–241; Kikelj et al., *Slovenska narodna pomoč*, Deželak Barič, *Slovenska narodna pomoč*, str. 279; Pacek, *Socialna politika*.

91 Sredstva je dobila na osnovi odloka o narodnem davku in posojilu svobode, ki ga je izdal Slovenski narodnoosvobodilni odbor. Kos, *Slovenska partizanska plačilna sredstva*, str. 27 sl.

92 Kikelj et al., *Slovenska narodna pomoč*.

93 O življenju otrok ilegalcev v: *Ilegalčki*.

94 Weber, *150 zgodb*, str. 236–237.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Jugoslavije:

AJ, fond 38, Centralni presburo predsedništva ministarskog saveta.

Arhiv Republike Slovenije:

SI AS 1752, Slovenski Rdeči križ v Ljubljani.

SI AS 1893, Pokrajinski podporni zavod v Ljubljani.

Zgodovinski arhiv Ljubljana:

SI ZAL LJU/0022, Pokrajinski podporni odbor za mesto Ljubljana.

SI ZAL LJU/0359, Zbirni fond Ljubljana.

SI ZAL LJU/0488, Cod III, Rokopisne knjige.

SI ZAL LJU/0490, Mesto Ljubljana, Predsedstvena registratura, Reg. II.

SI ZAL LJU/0503, Socialno politični urad.

Časopisni viri

Brezposelni, berači in otroci. *Slovenec*, 30. november 1938, str. 5.

Galjevica, otok povojne dobe. *Slovenec*, 18. november 1944, str. 3.

Gospodarstvo. Javna dela v Ljubljanski pokrajini. *Slovenec*, 30. januar 1942, str. 2.

Kratek obisk v ljubljanskih zavetiščih. *Slovenski narod*, 11. december 1944, str. 5.

Vsakdanja Ljubljana po kronistovih zapiskih. Manjši promet v mestni zastavljalnici. *Slovenec*, 30. julij 1944, str. 4.

Tiskani viri

Imenovanje izrednega komisarja za društvo Rdeči križ. *Službeni list krajevnne banske uprave Dravske banovine*, 11. februar 1942, str. 79–80.

Naredba o pobiranju prispevkov za »Zimsko pomoč«. *Službeni list krajevnne banske uprave Dravske banovine*, 22. december 1943, str. 471–472.

Postavitev društva rdeči križ pod nadzorstvo. *Službeni list krajevnne banske uprave Dravske banovine*, 25. oktober 1941, str. 614.

Preimenovanje društva Rdeči križ v Ljubljani in vzpostavitev prejšnjega upravnega odbora. *Službeni list krajevnne banske uprave Dravske banovine*, 29. september 1943, str. 397–398.

Elektronski viri

Enota Bokalce; DSO. Dostopno na: <http://www.dso-vic.si/enota-bokalce> (6. junij 2017).

Literatura

Adlešič, Juro, Tri leta dela za Ljubljano. *Kronika slovenskih mest*, 1938, št. 4, str. 248–252.

Anžič, Sonja, Damjan Hančič in Tatjana Šenk, *Ljubljanski župani skozi čas: 500 let ljubljanskih županov: 1504–2004*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2004.

- Čepe, Marica, Skrb in varstvo za žrtve nasilja. *Junaska Ljubljana 1941–1945, 2. knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, Cankarjeva založba, Mladinska knjiga, 1985.
- Deželak Barič, Vida, Slovenska narodna pomoč. *Ilegalčki. Vojna Ljubljana 1941–1945: iz zapuščine Ade Krivic, 1. knjiga*. Ljubljana: Društvo ZAK, 2004.
- Dobaja, Dunja, Rojstva v Ljubljani med drugo svetovno vojno s poudarkom na nezakonskih rojstvih ter skrb za matere in otroke. *Prispevki za novejšo zgodovino* 47 (1), 2007, str. 131–150.
- Dobaja, Dunja, *Socialna in zdravstvena zaščita mater in otrok v letih 1919–1945 na območju Dravske banovine*. Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2013.
- Dr. Vladimir Ravnihar – novi predsednik ljubljanske občine. *Kronika slovenskih mest*, 1935, št. 1, str. 2–3.
- Ferenc, Tone, Štetje prebivalstva Ljubljanske in Reške pokrajine 1941. leta. *Gestrinov zbornik*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1999, str. 485–495.
- Gašparič, Jure in Mojca Šorn, »Mene so potolažili s tem, da so mi zagotovili županstvo«. Kratko županovanje Ljubljani dr. Vladimirja Ravniharja leta 1935. Referat na simpoziju *Župani Maribora in Ljubljane 1850–1941 – v evropski perspektivi*; v tisku (*Studia historica Slovenica*, 2017).
- Godeša, Bojan, *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011.
- Gradivo o razvoju Ljubljane v prvem desetletju po osvoboditvi: 1945–1955*. Ljubljana: Mestni arhiv, Kronika, 1965.
- Hutař, Vera, *Slovenski Rdeči križ (od septembra 1943 do septembra 1944)*. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 2000.
- Ilegalčki. Vojna Ljubljana 1941–1945: iz zapuščine Ade Krivic*. Ljubljana: Društvo ZAK, 2004.
- Kikelj, Anton et al., *Slovenska narodna pomoč v okupirani Ljubljani 1941–1945*. Ljubljana: Mestni odbor medvojnega aktiva OF, 1995.
- Kos, Peter, *Slovenska partizanska plačilna sredstva*. Ljubljana: Narodna banka Slovenije, 1977.
- Kresal, France, *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1998.
- Letopis ljubljanske škofije za leto 1944: po stanju dne 15. septembra 1944*. Ljubljana: Škofijski ordinariat, 1944.
- Lukež, Niko in Janez Kos, *Ljubljana 1170 dni v žični zapori: 1942–1945*. Ljubljana: Čas, 2002.
- Pacek, Sonja, *Socialna politika s posebnim ozirom na socialno skrbstvo v obdobju od leta 1940–1950 v Ljubljani: Rdeča pomoč, Ljudska pomoč, Slovenska narodna pomoč na območju občin Moste, Bežigrad in Center*. Diplomatska naloga. Višja šola za socialne delavce, Ljubljana, 1978.
- Pet let dela za Ljubljano*. Ljubljana: Tiskovni referat mestne občine v Ljubljani, 1940.
- Prebivalstvo Ljubljane v letu 1945*. Ljubljana: Statistični odsek M.L.O., 1946.
- Prebivalstvo Slovenije 1931 in 1941: demografska statistika, zvezek I*. Ljubljana: Statistični urad Slovenije, 1945.
- Ravnik, Mojca, *Galjevica*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1981.
- Šorn, Mojca in Jure, Gašparič, Dr. Juro Adlešič, župan »velike Ljubljane«. (1935–1942). Referat na simpoziju *Župani Maribora in Ljubljane 1850–1941 – v evropski perspektivi*; v tisku (*Studia historica Slovenica*, 2017).
- Šorn, Mojca, *Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2007.

- Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva republike Slovenije, III. del.* Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1999.
- Vogelnic, Adolf, Donesek k stanovanjskemu vprašanju Ljubljane. *Tehnika in gospodarstvo* V, 1939, str. 23–33.
- Vogelnic, Adolf, Stanovanjske razmere v delavskih kolonijah na področju mesta Ljubljane. *Kronika slovenskih mest*, 1938, št. 1, str. 43–48.
- Vogelnic, Adolf, Stanovanjske razmere v delavskih kolonijah na področju mesta Ljubljane. *Kronika slovenskih mest*, 1938, št. 2, str. 119–124.
- Vojskovič, Marija, *Hiša št. 15*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988.
- Weber, Tomaž, *150 zgodb Ljubljančana (1910–2002)*. Ljubljana: samozal., 2004.
- Žnidaršič, Ivica in Maks Klanšek, *O nastanku in razvoju mednarodne organizacije Rdečega križa. Rdeči križ pri nas*. Ljubljana: Republiški odbor Rdečega križa Slovenije, 1976.

Summary

Mojca Šorn

On the Social Welfare in the Ljubljana Urban Municipality between 1935 and 1945

Between the World Wars, the city of Ljubljana had to tackle relatively numerous and significant social problems, which escalated during World War II. Due to the economic crisis, the 1930s were especially difficult for the city, yet we should also not neglect the negative consequences of the incorporation of certain (parts of) neighbouring municipalities into the capital city in September 1935. With the annexation the city may have been strengthened in terms of its territory and numbers, but at the same time the city administration, which took over the social welfare that year, had the duty to take care of even more socially disadvantaged people.

In the introduction the author outlines the state and development of social welfare during the mayorship of Dr Dinko Puc and Dr Vladimir Ravnihar. In the continuation the article provides an in-depth overview of the system of the city's social policy during the mayorship of Dr Jure Adlešič, a reconstruction of the social networks, their goals and results, and pays special attention to Ljubljana during the wartime emergency situation from the beginning of the occupation until the liberation.

The collected, analysed and presented materials reveal the distress of the individuals who had – despite the well-established system of social welfare – faced misery and hunger even before the war, while during World War II their situation became practically unbearable. The survival of many people depended on the assistance of social institutions, which even expanded and strengthened their activities in comparison with the pre-war period. Not only did the various institutions of the municipality, public authorities and the Church assist the disadvantaged with food, clothes, footwear, money, employment, accommodation, and so on: contributions were also made by numerous individuals, companies, professional organisations, and charity institutions of the national liberation movement.